

พระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน
ในศิลปะพม่าที่อาจได้อิทธิพลจากศิลปะไทย*
(The Potential Influence of Thai Art
on Myanmar Buddha Images
Associated with Navagraha Days)

สุระ พิริยะสงวนพงศ์**
(Sura Piriyasanguanpong)

Received: September 1, 2022
Revised: February 20, 2023
Accepted: May 15, 2023

บทความวิจัย
-
วิชาการ

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดนิพนธ์เรื่อง “พระพุทธรูปศิลปะมณฑล
ที่พบในประเทศไทย” (Mandalay Style Buddha Images Found in
Thailand) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.

** นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
(Ph.D.Student, Faculty of Archaeology, Silpakorn University).

บทคัดย่อ

ในศิลปะพม่าสมัยเอกราช (ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 - ปัจจุบัน) พบการสร้างพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับคติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน โดยมีลักษณะสำคัญ คือ มีการประดิษฐานพระพุทธรูปร่วมกับคติความเชื่อเดิมเรื่องการบูชาเทวดานพเคราะห์ โดยเลือกใช้ปางหรือมุทราที่แตกต่างกันในพระพุทธรูปแต่ละองค์เพื่อให้จำแนกได้

ทว่ารูปแบบดังกล่าวไม่ใช่แบบแผนของศิลปะพม่าในระยะก่อนหน้าจึงมีความเป็นไปได้ว่าอาจรับแบบอย่างมาจากศิลปะไทยซึ่งพบการสร้างพระพุทธรูปลักษณะดังกล่าวอยู่ก่อนแล้วโดยปรากฏหลักฐานตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา

งานศึกษานี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอตัวอย่างพระพุทธรูปทั้งในประเทศพม่า และในประเทศไทย (ที่สร้างโดยกลุ่มชาวพม่า) โดยวิเคราะห์ด้วยแง่มุมของวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะเพื่อทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างพม่าและไทยผ่านศิลปกรรมที่ปรากฏในกรณีพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน

คำสำคัญ: พระพุทธรูป, นพเคราะห์, ศิลปะพม่า

ABSTRACT

In Burmese art from independence in 1948 to the present, creating Buddha images has been related to the Navagraha and daily life. The significant characteristic is that Buddha images were installed together with the original belief in worshipping the nine planets, by choosing different postures or mudras for each Buddha image for the sake of differentiation.

However, this approach is not a historical tradition in Burmese art, may have been adopted from Thai art, in which Buddha images were thus created since the reign of King Rama III (Nangklao).

This study offers examples of Buddha images in Burma and in Thailand (created by Burmese artisans) analyzed art historically. The goal is to elucidate the artistic relationship between Burma and Thailand through the Buddha images representing the Navagraha and daily life.

Keywords: Buddha Image, Navagraha, Myanmar Art

ความนำ

การสร้างประติมากรรมพระพุทธรูปนอกจากมุ่งใช้สักการะแทนองค์ศาสดาแล้วยังอาจสัมพันธ์กับระบบความเชื่อหรือแนวคิดอื่น ๆ ได้หลายแนวคิด โดยเป็นผลจากการกำหนดความหมายเชิงประติมานวิทยาที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุค รวมถึงการได้รับอิทธิพลทางแนวคิดจากศิลปะอื่น

สำหรับบทความนี้มุ่งนำเสนอข้อสันนิษฐานถึงพัฒนาการด้านรูปแบบของพระพุทธรูปในศิลปะพม่าที่สัมพันธ์กับคติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน โดยเฉพาะพระพุทธรูปศิลปะพม่าสมัยเอกราช¹ ที่นิยมแสดงปางหรือมุทราต่างกันในแต่ละองค์ ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจได้รับอิทธิพลด้านแนวคิดจากศิลปะไทยที่มีแนวคิดดังกล่าวแพร่หลายอยู่ก่อนหน้านี้ ทั้งนั้งานศึกษานี้ใช้กระบวนการทางประวัติศาสตร์ศิลปะ จึงใช้ “หลักฐานศิลปกรรม” เป็นหลักฐานหลัก และใช้หลักฐานประเภทอื่น เช่น เอกสาร ภาพถ่ายเก่า ฯลฯ เป็นหลักฐานประกอบ

สังเขปคติที่เกี่ยวข้องจากศิลปกรรมในประเทศไทย

ในเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยขออภิปรายความโดยสังเขปของประเด็นที่เกี่ยวข้อง คือ “เทวดานพเคราะห์” “พระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์” และ “พระพุทธรูปประจำวัน (เกิด)” จากศิลปกรรมในประเทศไทยเพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจก่อนจะนำเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับศิลปกรรมในประเทศพม่าที่เป็นประเด็นสำคัญของบทความ

การนับถือบูชา “เทวดานพเคราะห์”² ในดินแดนประเทศไทยในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน โดยมักพบประติมากรรมรูปเคารพที่แสดงให้เห็นถึงการนับถือเทพพระเคราะห์เพียงบางองค์เท่านั้น คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์

¹ ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พม่าได้รับเอกราชจากอังกฤษ ผู้สนใจประวัติศาสตร์พม่าระยะนี้โปรดดู (Maung Tin Aung and Sumitra (translate) 2008: 310 - 272).

² เทวดานพเคราะห์ หมายถึง พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ สัมพันธ์กับดาราศาสตร์และโหราศาสตร์จากอินเดียและแพร่หลายในพื้นที่อื่นที่อารยธรรมอินเดียแผ่ไปถึง.

พระราหู และพระเกตุ ซึ่งพบปะปนกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดูองค์อื่น ๆ โดยไม่มีแบบแผนแน่นอนแต่ส่วนใหญ่มักเป็นกลุ่มเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าผู้รักษาศักดิ์ (Chobsilprakob 2014: 21 - 28)

กระทั่งช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ดังในสมัยสุโขทัยและอยุธยาจึงพบการกล่าวถึงเทวดานพเคราะห์ในจารึกและวรรณกรรม ทว่าหลักฐานที่แสดงถึงคติความเชื่อใน “การบูชา” เทวดานพเคราะห์ปรากฏชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์เท่านั้น โดยปรากฏหลักฐานเอกสารตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา (Chobsilprakob 2014: 33)

ส่วนคติ “พระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์” และ “พระพุทธรูปประจำวัน” เป็นคติที่กำกวมและเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ดังจะนำเสนอในรายละเอียดต่อไป ในที่นี้จึงกำหนดเรียกรวมกันว่า “คติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน” คติข้างต้นคงมีพื้นฐานจากการบูชาเทวดานพเคราะห์ในรัชกาลที่ 1 แล้วผนวกเอาพุทธศาสนาเข้าไปผสมผสานกับคติฮินดูพราหมณ์โดยใช้ประติมากรรม “พระพุทธรูป”

ในศิลปะไทยปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปตามคติดังกล่าวอย่างน้อยตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งหลักฐานเอกสารและหลักฐานศิลปกรรม โดยหลักฐานเอกสารที่สำคัญที่สุด คือ ตำราพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งนอกจากมีการคิดค้นปางใหม่ ๆ สำหรับจัดสร้างพระพุทธรูปแล้ว ยังมีการกำหนดปางประจำเทวดานพเคราะห์ และปางประจำวัน³ ไว้ด้วย คือ พระพุทธรูปปางถวายเนตร (อาทิത്യ) ปางห้ามสมุทร (จันทร) ปางไสยาสน์ (อังคาร) ปางอุ้มบาตร (พุธ) ปางป่าเลไลยก์ (ราหู หรือ พุทกลางคืน) ปางสมาธิ (พฤหัสบดี) ปางรำพึง (ศุกร) ปางนาคปรก (เสาร์) และ ปางสมาธิขัดสมาธิเพชร (พระเกตุหรือกรณีที่ไม่ทราบวันเกิด)⁴

³ ตำราดังกล่าวระบุถึงพระพุทธรูปประจำวัน (เกิด) และพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ [ในเอกสารใช้คำว่ารูปพระสำหรับบูชาพระเคราะห์] โดยวาดภาพเฉพาะในส่วนพระประจำวัน ไม่ปรากฏภาพวาดในส่วนพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ อาจเป็นเพราะนำแบบปางเดียวกันมาใช้จึงไม่ต้องวาดภาพซ้ำอีก โปรดดู (Chobsilprakob 2014: 186).

⁴ ผู้สนใจโปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน (Wingwon 2007) และ (Thamrungraeng 2010: 54 - 57).

ส่วนหลักฐานศิลปกรรมสามารถพบพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจริงตามคำร่ำลือกล่าว เช่น กรณีที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้สร้างพระพุทธรูปประจำพระชนมวารเป็นปางอุ้มบาตรถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยซึ่งพระราชสมภพในวันพุธเช่นเดียวกัน และสร้างพระพุทธรูปปางห้ามสมุทรหรือห้ามญาติสำหรับพระองค์เองตามวันที่ทรงพระราชสมภพในวันจันทร์ เป็นต้น (Sukhasvasti 1992: 104)

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร
ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ซ้าย)

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร
ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ขวา)

(Source: Sukhasvasti 1992)

กรณีพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวันในพม่า

คติบูชาเทวดานพเคราะห์ในพม่าคงมีแพร่หลายอยู่แต่เดิมเช่นเดียวกับไทย ทว่าการนำพระพุทธรูปมาบูชาโดยอิงกับคติเทวดานพเคราะห์นั้น จากการตรวจสอบหลักฐานศิลปกรรมพบว่าเริ่มแพร่หลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 หรือในสมัยหลังมณฑลช่วงอาณาจักรมอญ ดังที่พบว่าศิลปกรรมในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น เจดีย์วัดป่าฝาง (ศาสนโซติการาม) จังหวัดลำปาง ปรากฏพระพุทธรูป 8 องค์ในमुखรอบเจดีย์เป็นหลักฐานที่สัมพันธ์กับคติดังกล่าว (ภาพที่ 3)

ทว่าการนิพระพุทธรูปที่เจดีย์วัดป่าฝางยังคงแสดงภูมิสปรศมุทธาหรือปางมารวิชัยดั่งแบบแผนทั่วไป แล้วจำแนกความแตกต่างด้วยสัตว์สัญลักษณ์ประจำวันพเคราะห์ - วัน จึงสะท้อนว่ายังไม่เกิดแนวคิดในการ “แสดงมุทราที่แตกต่างกัน” เพื่อสื่อถึงพระพุทธรูปที่ประจำในแต่ละวัน ซึ่งกรณีหลังเป็นแนวคิดที่เพิ่งปรากฏแพร่หลายในศิลปะพม่าสมัยเอกราช⁵

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าศิลปะพม่าอาจได้แรงบันดาลใจจากศิลปะไทยใน 2 ประเด็นที่สำคัญ คือ การประดิษฐานพระพุทธรูปโดยผนวกกรรมกับคติความเชื่อเดิม เรื่องการบูชาเทวดานพเคราะห์ และการประดิษฐ์ปางหรือมุทราที่แตกต่างกันสำหรับใช้ในพระพุทธรูปกลุ่มนี้

⁵ โปรดดูเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์.

ภาพที่ 3 เจดีย์วัดป่าฝาง (ศาสนโชติการาม) จังหวัดลำปาง ซึ่งปรากฏพระพุทธรูป
“ปางมารวิชัย” และสัตว์สัญลักษณ์ประจำวัน ในमुखทั้ง 8 ด้าน
(ยังไม่แสดงความแตกต่างด้วยปางหรือมูทรา)

สำหรับกรณีตัวอย่างในพม่า งานศึกษานี้ยังไม่พบหลักฐานที่เด่นชัดและกำหนดอายุได้แน่นอน (ทั้งยังไม่ผ่านการบูรณะจนเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ) จึงวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับคติดังกล่าวจากกรณีพระพุทธรูปที่ประดิษฐานรอบเจดีย์ชเวดากอง⁶ ซึ่งเป็นศาสนสถานสำคัญที่แสดงถึงการ “ดัดแปลง”

⁶ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับเจดีย์องค์นี้และใช้เป็นตัวอย่างในที่นี้ เนื่องจากเป็นเจดีย์ที่สำคัญที่สุดในย่างกุ้งที่มีฐานะเป็นเมืองหลวงของพม่าตั้งแต่สมัยอาณาจักรมอญ จนถึงปัจจุบัน ความสำคัญของชเวดากองทั้งด้านศาสนาและการเมืองน่าจะเป็นแรงบันดาลใจด้านคติความเชื่อแก่ท้องถิ่นอื่น ๆ ในพม่าด้วย.

คติบูชาเทวดานพเคราะห์มาสู่คติบูชาพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน ได้อย่างเด่นชัด ดังสามารถวิเคราะห์พัฒนาการของศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องในแต่ละระยะ ดังนี้

ระยะเริ่มแรก: การดัดแปลง “คติบูชาเทวดานพเคราะห์” มาสู่ “คติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน” จากกรณี เจดีย์ขเวดากองในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 - 26

ในปัจจุบันพบได้ว่ารอบเจดีย์ขเวดากองมีการประดิษฐานพระพุทธรูปหินอ่อน ขนาดย่อมแสดงปางมารวิชัยตามแบบแผนศิลปะพม่าช่วงเอกราชในกลุ่มที่ได้รับอิทธิพล จากศิลปะมณฑล⁷ จำนวน 8 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้ได้รับการบูชาในฐานะพระพุทธรูป ประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน (ภาพที่ 3) ทว่าเมื่อตรวจสอบหลักฐานประเภท ภาพถ่ายเก่าหรือบันทึกที่มีอายุอยู่ในสมัยหลังมณฑลช่วงอาณานิคมฯ กลับไม่ปรากฏ รายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธรูปข้างต้น เช่น ภาพถ่ายเจดีย์ขเวดากองและบริเวณลาน เจดีย์ เมื่อ พ.ศ. 2450 โดยช่างภาพชาวเยอรมันชื่อ Philip Klier (n.d.) (ภาพที่ 4 และ 5) เห็นได้ว่าในเวลานั้นยังไม่มี การประดิษฐานพระพุทธรูปประจำวัน เว้นแต่มีวิหารทรง ปราสาทประจำทั้ง 4 ทิศ เพื่อประดิษฐานพระอดีตพุทธทั้ง 4 (ซึ่งเป็นคติที่สืบเนื่องจาก ศิลปะพุกาม ทั้งไม่แสดงปางหรือมูรตาที่ต่างกัน) อีกทั้งบันทึกเอกสารที่ให้รายละเอียดที่ สำคัญมากคือพระนิพนธ์ “เที่ยวเมืองพม่า” ในสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ เสด็จประพาสเจดีย์ขเวดากองใน พ.ศ. 2478 (ตามปฏิทินเก่า) ทรงอธิบายถึง “คติการ บูชาเทวดานพเคราะห์” ของชาวพม่าที่มานมัสการเจดีย์ขเวดากอง ความว่า

⁷ มีลักษณะสำคัญที่ดัดแปลงเพิ่มเติมจากศิลปะมณฑลแท้ เช่น มีเม็ดพระศกนูน ชายสังฆาฏิวัดอย่าง เกินธรรมชาติหรือเป็นลอนประดิษฐ์ ทั้งนี้รายละเอียดทางศิลปกรรมของพระพุทธรูประยะนี้เป็นอีก ประเด็นศึกษาหนึ่ง ผู้สนใจโปรดดูเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์ อนึ่ง คำว่า “มณฑล” ใน บทความนี้เป็นการถอดเสียงมาจากภาษาพม่าของผู้เขียน.

“ยังมีพิธีวิสาขบูชาอีกอย่างหนึ่งซึ่งด้วยเทวดานพเคราะห์
ฉันทเพ่งทราบเมื่อไปคราวนี้ว่าพม่านับถือ ตำรานพ
เคราะห์อย่างเดียวกันกับไทยเรา เหมือนเช่นให้ชื่อคนที่
ขึ้นด้วยตัวอักษรตามวรรคประจำวันเป็นต้น ดูเหมือน
พม่าจะนับถือเทวดานพเคราะห์เสียยิ่งกว่าไทยเราอีก ที่
ในลานพระเกศธาตุ [หมายถึงลานเจดีย์ชเวดากอง -
แทรกคำอธิบายโดยผู้วิจัย] (และพระมหาธาตุองค์อื่นก็
เหมือนกัน) ทำหลักป้ายเขียนรูปเทวดากับสัตว์พาหนะ
และมีอักษรบอกนามปักประจำไว้ตามทิศทั้ง 8 พระ
อาทิตย์อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระจันทร์อยู่ทิศ
ตะวันตก พระอังคารอยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระพุธ
อยู่ทิศใต้ พระราหูอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ พระ
พฤหัสบดีอยู่ทิศตะวันตก พระศุกร์อยู่ทิศเหนือ พระ
เสาร์อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ แต่พระเกตุนั้นทำเป็นธงไว้
เหนือฉัตรยอดพระมหาธาตุ [ทำให้มีมุมสำหรับสักการะ
เพียง 8 มุม - แทรกคำอธิบายโดยผู้วิจัย] ลักษณะการ
บูชาพระเกศธาตุเนื่องกับนพเคราะห์นั้น เป็นต้นว่าขึ้น
ไปวันอะไรหรือตัวผู้บูชาเกิดวันอะไรก็ไปบูชาพระเกศ
ธาตุที่ในลานตรงทิศนั้น หรือบูชาเนื่องกับอายุเช่น
เทวดาองค์ไหนเข้าเสวยอายุก็ไปบูชาพระเกศธาตุตรง
ทิศของเทวดาองค์นั้น...”

(Damrong Rajanubhab, Prince 2002: 36 - 37)

จากความที่ยกมานี้ เห็นได้ว่าพิธีกรรมที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ถึงนั้นเป็นคติการบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ไม่ใช่พระพุทธรูป สอดคล้องกับหลักฐานภาพถ่ายเก่าที่นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้⁸ จึงสามารถระบุได้ว่าในช่วงเวลาที่เสด็จไปพม่า คือใน พ.ศ. 2478 นั้น บริเวณลานเจดีย์ชเวดากองทั้ง 8 ทิศ คงมีเพียงประติมากรรมเทวดานพเคราะห์และภาพสัตว์พาหนะที่สื่อถึงสัญลักษณ์ประจำวัน โดยที่ยังไม่มีการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ร่วมกัน ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าคงเพิ่งนำมาประดิษฐานไว้อย่างช้าไม่เกินช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ซึ่งนอกจากเพราะหลักฐาน “เชิงประวัติศาสตร์” ที่อธิบายไว้ และยังอธิบายได้ด้วย “ลักษณะทางศิลปกรรม” โดยเห็นได้ว่าพระพุทธรูปดังกล่าวนั้น มีรูปแบบเป็นศิลปะพม่าช่วงเอกราชที่สืบเนื่องรูปแบบจากศิลปะมณฑล⁹

นอกจากนี้พระพุทธรูปอย่างพระประจำวันที่ชเวดากองนี้ยังสังเกตได้ว่าทุกองค์ล้วนแสดงปางมารวิชัย แสดงให้เห็นว่าในช่วงที่นำมาประดิษฐานยังไม่เกิดความแพร่หลายของแนวคิดในการแสดงความแตกต่างของพระพุทธรูปในแต่ละวันโดยใช้มุทราหรือปาง ซึ่งอาจเป็นด้วยเมื่อแรกสร้างไม่ได้มีเจตนาเพื่อให้เป็นพระพุทธรูปประจำวัน กล่าวคือเป็นเพียงการนำพระพุทธรูปที่มีลักษณะ “ทั่วไป” มาประดิษฐานร่วมกับประติมากรรมเทวดาประจำนพเคราะห์ที่มีอยู่เดิม ถึงกระนั้นความสำคัญของเจดีย์ชเวดากองในฐานะที่เป็นศาสนสถานหนึ่งที่มีความสำคัญที่สุดของพม่า น่าจะทำให้เกิด “ภาพจำ” ของพระพุทธรูปที่เกี่ยวข้องกับวันเกิดของผู้สักการะ แล้วเป็นแรงบันดาลใจให้ศาสนสถานแห่งอื่น ๆ นำคติบูชาลักษณะนี้ไปใช้อย่างแพร่หลายขึ้น ก่อนพัฒนาสู่ “คติพระพุทธรูปประจำวันเกิด” ในสมัยเอกราชที่มีการประดิษฐ์ปางหรือมุทราให้แตกต่างกันในแต่ละวันด้วย

⁸ หลักฐานภาพถ่ายเก่าที่ถ่ายขึ้นใน พ.ศ. 2450 ยังเห็นได้ว่ายังไม่มีการสร้างประติมากรรมเทวดาประจำนพเคราะห์ด้วย แสดงว่าประติมากรรมดังกล่าวเพิ่งสร้างขึ้นระหว่างหลัง พ.ศ. 2450 (ที่มีการถ่ายภาพ) กับก่อน พ.ศ. 2478 (ที่เสด็จฯ พม่า).

⁹ รายละเอียดด้านรูปแบบศิลปกรรมของพระพุทธรูปพม่าสมัยเอกราชเป็นอีกประเด็นศึกษาหนึ่ง ผู้สนใจโปรดดูเพิ่มเติมในวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์.

ภาพที่ 4 พระพุทธรูปประจำวันของผู้เกิดวันศุกร์
ลัทธิสัญลักษณ์คือหนูหางสั้นหรือหนูตะเภา

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์ชเวดากอง เมื่อ พ.ศ. 2450 (Source: Klier n.d.)

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายเก่าบริเวณลานเจดีย์ชเวดากอง เมื่อ พ.ศ. 2450
โดยช่างภาพชาวเยอรมันชื่อ Philip Klier (Source: Klier n.d.)

ระยะต่อมา: พัฒนาการสู่การสร้างพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวันในศิลปะพม่าที่แสดงปางหรือมุทราแตกต่างกัน

พระพุทธรูปศิลปะพม่าที่สัมพันธ์กับคติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวันอย่างเด่นชัด โดยแสดงความแตกต่างของพระพุทธรูปที่ประจำแต่ละวันด้วยมุทรา พบตัวอย่างที่สำคัญที่ **วัดชเวตอเมียต (Swe Taw Myat)** เมืองย่างกุ้ง สร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2539 ในสมัยนายพลตันฉ่วย เป็นผู้นำรัฐบาล จึงเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งในสมัยเอกราช¹⁰

พระพุทธรูปที่เป็นตัวอย่างในการศึกษาของวัดนี้ เป็นพระพุทธรูปโลหะจำนวน 9 องค์ แสดงมุทราต่างกัน มีจารึกส่วนฐานระบุชื่อมุทราเป็นภาษาพม่า¹¹ และมีป้ายระบุวันซึ่งพระพุทธรูปแต่ละองค์ประดิษฐานในวัน 9 วัน ตามโหราศาสตร์พม่า ซึ่งบางวันต่างจากคติไทย (โปรดดูรายละเอียดเปรียบเทียบในตารางที่ 1 ได้แก่ วันอาทิตย์ สันติมุทรา วันจันทร์ ธรรมจักรมุทราแบบจีบนิ้วพระหัตถ์ วันจันทร์ (เช้า) ปาฏิหาริย์มุทรา วันอังคาร วรมุทรา วันพุธ อุตโรธิมุทรา วันพฤหัสบดี (วันราหู) ธรยานมุทรา (ปางสมาธิ) วันพฤหัสบดี มหากุณามุทรา วันศุกร์ ภูมิสปรตมุทรา และวันเสาร์ ลาภมุทรา (ภาพที่ 7)

¹⁰ โปรดดูประวัติวัดนี้ใน (Seekins 2011: 183 - 184).

¹¹ งานศึกษานี้ยังไม่พบตัวอย่างมากเพียงพอสำหรับตรวจสอบว่ามุทราเหล่านี้ถูกใช้เป็นมุทราประจำพระพุทธรูปแต่ละองค์โดยมีแบบแผนตายตัว หรือใช้เฉพาะแห่ง จึงเป็นประเด็นที่ผู้สนใจอาจศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต.

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบบุพการีของพระพุทธรูปประจำวัน
กรณีวัดชวตอเมียด กับคติในไทย

ประจำวัน	วัดชวตอเมียด อย่างกุ่ม	ไทย ¹²	ข้อมูลเพิ่มเติม
วันอาทิตย์	สันติพุทธา	ปางถวายเนตร	สันติพุทธาตั้งกล่าว เป็นท่า ประทับนั่ง พระหัตถ์ขวา ตั้งขึ้นอย่างประทานอภัย ส่วนพระหัตถ์ซ้ายวางบน พระเพลา
วันจันทร์	ธรรมจักรมูทรา แบบจับนิ้วพระ หัตถ์	ปางห้ามญาติ หรือปางห้าม สมุทร	ธรรมจักรมูทราแบบจับนิ้ว พระหัตถ์เป็นรูปแบบที่ศิลปะ พม่าได้แบบอย่างจากที่ ปรากฏอยู่ก่อนในศิลปะ อินเดียสมัยคุปตะ ¹³
วันจันทร์ (เช้า)	ปาฏิหาริย์มูทรา	-	วันจันทร์มีช้างคงเพราะเป็น วันในทักษาฤกษ์พม่า โดย แยกจันทร์ข้างขึ้นกับจันทร์ ข้างแรม (Weerashipsuk 2022) กรณีองค์นี้คงหมายถึงจันทร์ ข้างแรม ลักษณะมูทรานี้คงมีที่มาจาก ธรรมจักรมูทราแบบกำนิ้ว พระหัตถ์ในศิลปะคันธาระ ¹⁴

¹² โปรดดูรายละเอียดเรื่องปางของพระพุทธรูปศิลปะไทยใน (Buribhand, B., Luang., Coedès, G. and Anujareethera, Phra. 1973: 35 - 69).

¹³ ผู้สนใจมูทราในศิลปะอินเดีย โปรดดูเพิ่มเติมใน (Tingsanchali 2011).

¹⁴ ผู้สนใจมูทราในศิลปะอินเดีย โปรดดูเพิ่มเติมใน (Tingsanchali 2011).

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบมูทราของพระพุทธรูปประจำวัน
กรณีวัดชแวงต่อเมียด กับคติในไทย (ต่อ)

ประจำวัน	วัดชแวงต่อเมียด อย่างกุ่ม	ไทย ¹²	ข้อมูลเพิ่มเติม
วันอังคาร	วรทมุทรา	ปางโปรดสุรินท ราหู ปางไสยา หรือไสยาสน์ หรือ ปางปรินิพพาน	
วันพุธ	อุตรโพธิมุทรา	ปางอุ้มบาตร	อุตรโพธิมุทรา คือพระ หัตถ์ขวายกขึ้นเสมอ พระอุระแล้วหันออก ส่วนพระหัตถ์ซ้ายยกขึ้น ชิดพระหัตถ์ขวาแต่หัน เข้า มูทรานี้คงกลายมา จากธรรมจักรมุทรา แบบจีบนิ้ว ในศิลปะ อินเดีย
วันพุธ กลางคืน (วันราหู)	ธยานมุทราหรือ ปางสมาธิ	ปางปาลิไลยก์	
วันพฤหัสบดี	มหากรุณามุทรา	ปางสมาธิ	มหากรุณามุทรา ใช้ พระหัตถ์ขวาหันเข้า ทาบพระอุระ ส่วนพระ หัตถ์ซ้ายวางหงายบน พระเพลา
วันศุกร์	ภูมิสปรสมุทรา หรือปางมารวิชัย	ปางรำพึง	

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบบุพพราของพระพุทธรูปประจำวัน
กรณีวัดชแวงต่อเมียด กับคดีในไทย (ต่อ)

ประจำวัน	วัดชแวงต่อเมียด อย่างกึ่ง	ไทย ¹²	ข้อมูลเพิ่มเติม
วันเสาร์	ลาภมูทรา	ปางนาคปรก	ลาภมูทรา คล้ายมารวิชัยที่ หงายพระหัตถ์ขวา แล้วพระ หัตถ์ซ้ายที่วางหงายบนพระ เพลาหม้อยา
พระราหู เสวยอายุ	-	ปางปาลิไลยก์	
พระเกตุ เสวยอายุ	-	ปางสมาธิเพชร	

ภาพที่ 7 (ลำดับจากซ้ายไปขวาทีละแถว) พระพุทธรูปประจำวัน ที่ซเวตอเมียด
วันอาทิตย์ สันติพุทธา วันจันทร์ ธรรมจักรพุทธาแบบจีบนิ้วพระหัตถ์ วันจันทร์ (ซ้ำ)
ปาฏิหาริย์พุทธา (คงมีที่มาจากธรรมจักรพุทธาแบบกำนิ้วพระหัตถ์ในศิลปะคันธาระ)
วันอังคาร วรพุทธา วันพุธ อุตฺรโพธิพุทธา วันพุธกลางคืน (วันราหู) ธยานพุทธา
(ปางสมาธิ) วันพฤหัสบดี มหากรุณามุทรา วันศุกร์ ภูมิสถาปนาพุทธา
และวันเสาร์ ลาภมุทรา

กรณีพระพุทธรูปที่วัดซวงต่อเมียดซึ่งสร้างขึ้นเกือบกลางพุทธศตวรรษที่ 26 และมีการจำแนกพระพุทธรูปแต่ละองค์ด้วยมุทรา จึงเป็นพัฒนาการที่สืบเนื่องจากการนี้ตัวอย่างพระพุทธรูปที่ซเวดากอง (ซึ่งยังไม่จำแนกความแตกต่างของพระพุทธรูปด้วยมุทรา) และดูเหมือนว่าการบูชาพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน (ทั้งแสดงมุทราที่ต่างกันและไม่ต่างกัน) จะแพร่หลายขึ้นแทนคติการบูชาเทวดานพเคราะห์ที่ในพม่าด้วย

พัฒนาการทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปพม่าที่สร้างขึ้นโดยสัมพันธ์กับคติดังกล่าวนี้น่าจะมีแรงบันดาลใจหรือได้รับอิทธิพลจากศิลปะไทยทั้งการประดิษฐานพระพุทธรูปร่วมกับคติการบูชาเทวดานพเคราะห์และการเลือกแสดงปางหรือมุทราที่แตกต่างกัน ทั้งนี้การสร้างพระพุทธรูปด้วยปางที่หลากหลายที่ปรากฏในพม่าสมัยเอกราชคงแพร่สู่การสร้างพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับคติอื่นด้วย ดังประเด็นนำเสนอในหัวข้อต่อไป

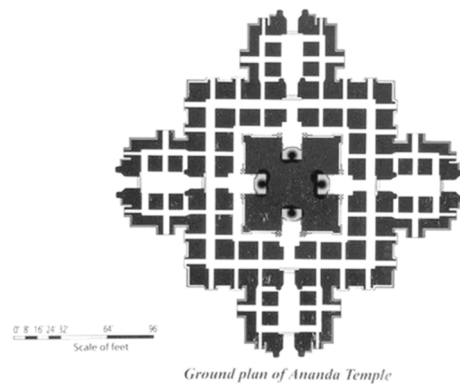
การทำปางหรือมุทราที่หลากหลายซึ่งแพร่ไปสู่พระพุทธรูปในคติอื่น

แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปด้วยปางที่หลากหลายเพื่อสื่อถึงพระพุทธรูปที่ต่างองค์กันในศิลปะพม่าช่วงสมัยเอกราช ยังปรากฏในพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับคติอื่น เช่น คติพระอติตพุทธหรือพระพุทธเจ้าในอดีต

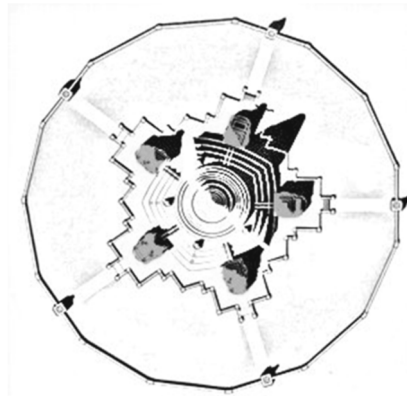
แต่เดิมการสร้างประติมากรรมพระอติตพุทธในศิลปะพม่าไม่ปรากฏแบบแผนในการแสดงปางหรือมุทราที่ต่างกัน โดยเฉพาะในกรณีพระพุทธรูปประทับนั่งนั้นมีความสืบเนื่องแบบแผนหลักในการแสดงปางมารวิชัยหรือภูมิสมุทรมุทรา การจำแนกความแตกต่างของพระอติตพุทธแต่ละองค์จึงอาจใช้ประติมานวิทยาเรื่อง “ทิศ” ที่พระพุทธเจ้าแต่ละองค์ประจำอยู่ และพิจารณาพร้อมกับ “จำนวน” ดังตัวอย่างในศิลปะพุกามที่มีการสร้างศาสนสถานที่มีจำนวนพระพุทธรูปสำคัญเท่ากับมุขของศาสนสถาน เช่น อานันทเจดีย์มีมุข 4 ด้าน พระพุทธรูป (ประทับยืน) ประจำมุขทั้ง 4 จึงได้แก่พระอติตพุทธ 4 องค์¹⁵ (ภาพลายเส้นที่ 1) ธรรมราชาเจดีย์มีมุข 5 ด้าน จึงได้แก่

¹⁵ คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ และพระโคตมะ พระพุทธรูปประทับยืนทั้ง 4 องค์ แม้แสดงมุทราต่างกัน (อาจเป็นผลจากการบูรณะในสมัยคองบองด้วย) แต่กล่าวได้ว่าการแสดงมุทราที่ต่างกันในที่นี้เป็นกรณีเฉพาะ มิใช่ “แบบแผน” ที่พบความแพร่หลาย.

พระอติตพุทธ 4 องค์และเพิ่มพระอนาคตพุทธอีก 1 องค์¹⁶ (ภาพลายเส้นที่ 2)

ภาพลายเส้นที่ 1 ตำแหน่งพระพุทธรูปประจำมุขทั้ง 4 ของวิหารอานันทเจดีย์
(Source: Archaeology, National Museum and Library Department 2011)

ภาพลายเส้นที่ 2 ตำแหน่งพระพุทธรูปประจำมุขทั้ง 5 ของธรรมราชาภิเษกเจดีย์
(Source: Archaeology, National Museum and Library Department 2011)

¹⁶ คือพระศรีอารียเมตไตรย.

แบบแผนดังกล่าวปรากฏสืบเนื่องในการสร้างพระพุทธรูปและศาสนสถานในศิลปะพม่าระยะต่อ ๆ มา เช่น เจดีย์ชเวมอดอ (มูเตา) ที่หงสาวดี¹⁷ เจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ที่มีวิหารประดิษฐานพระอติตพุทธประจำทั้ง 4 ทิศ รวมถึงเจดีย์ในสมัยเอกราช ดังตัวอย่างเจดีย์ที่สำคัญในย่างกุ้ง คือ เจดีย์กบาเอ สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2495 โดยการสนับสนุนของอนุ นายกรัฐมนตรีพม่าเวลานั้น (Seekins 2011: 85)

เจดีย์กบาเอ เป็นเจดีย์ที่มีพระพุทธรูปโลหะ 5 องค์ล้อมแกนกลางโดยหันออกสู่ मुखทางเข้าเจดีย์ 5 ด้าน (ภาพที่ 8) พระพุทธรูป 5 องค์นี้ คือ พระอติตพุทธ ได้แก่ พระทีปังกร พระกกุสันโธ พระโกนาคมน์ พระกัสสปะ และพระโคตมะทุกองค์แสดงปางมารวิชัยไม่มีความแตกต่างกัน (ภาพที่ 9) สามารถจำแนกได้โดยข้อความส่วนฐานที่ระบุนามพระพุทธรูปแต่ละองค์ ส่วนแกนกลางสร้างเป็นคูหาภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ชื่อ สิริมังคละมหาชินินทะ สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2496 เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะเงิน (*Brief History on and Facts about the Thiri Mangalar Kabar Aye Zedi* n.d.) ประทับนั่งในท่ามารวิชัย และเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง จึงควรหมายถึงพระอนาคตพุทธหรือพระศรีอาริย์เมตไตรย (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 8 เจดีย์กบาเอ และภาพจากมุมบนแสดงทางเข้า 5 ด้าน

¹⁷ ไม่ปรากฏประวัติแรกสร้าง แต่ทราบได้ว่าสร้างขึ้นอย่างน้อยในต้นพุทธศตวรรษที่ 20 เพราะถูกระบุถึงในจารึกกัลยาณีที่สร้างในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ ทว่าองค์เจดีย์ที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นงานบูรณะหลังแผ่นดินไหวใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2473 โปรดดูรายละเอียดเจดีย์องค์นี้ใน (Piriyasanguanpong 2014: 111 - 125).

ภาพที่ 9 พระอติตพุทธภายในเจดีย์กบาเอ (ซ้าย)

ภาพที่ 10 พระ “สิริมังคละมหาชินินทะ” ที่ควรหมายถึง พระอนาคตพุทธ (ขวา)

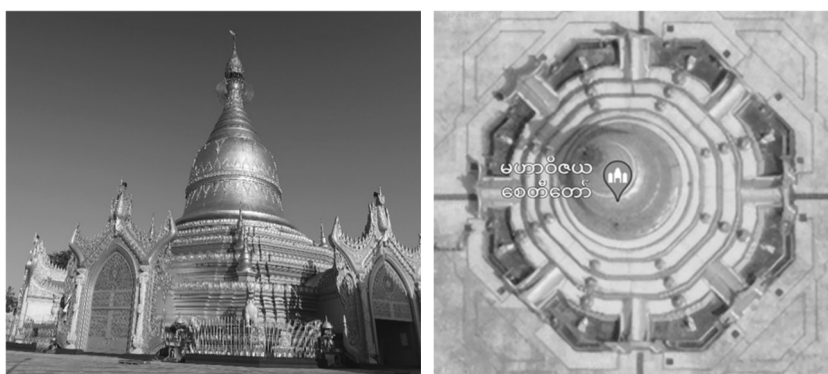
ในขณะที่เจดีย์สมัยเอกราชอีกองค์หนึ่งอย่างกุ่ม คือ มหาวิชยเจดีย์ (Maha Wizaya Pagoda) (ภาพที่ 11) ที่สร้างใน พ.ศ. 2523 โดยนายพลเนวิน¹⁸ ได้แสดงแบบแผนที่ “แตกต่าง” ไปจากเดิม เพราะมีการเลือกแสดงมุทราของพระอติตพุทธแต่ละองค์¹⁹ ให้แตกต่างกัน คือ พระทีปังกร (วรทมุทรา) พระวิปัสสี (มหากุณนามุทรา หรือยกพระหัตถ์ขวาทาบทพระอุระเช่นเดียวกับที่พบในพระพุทธรูปยืน) พระสิขี (ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างหันออก - ไม่ทราบบื้อมุทรา) พระเวสสภู (ธรรมจักรมุทราแบบจับพระหัตถ์) พระกกุสันโธ (ชยานมุทรา) พระโกนาคมน์ (ธรรมจักรมุทราแบบจับนิ้วพระหัตถ์) พระกัสสปะ (ทานมุทรา หรือหงายพระหัตถ์ทั้งสองข้าง) และพระโคตมะ (ภูมิสปรมุทรา)²⁰ (ภาพที่ 12)

¹⁸ โปรดดูประวัติเจดีย์องค์นี้ใน (Seekins 2011: 181).

¹⁹ เจดีย์องค์นี้สร้างพระอติตพุทธจำนวน 8 องค์ประดิษฐานรอบแกนกลางเจดีย์โดยหันสู่ซุ้มทั้ง 8 ด้าน.

²⁰ งานศึกษานี้ยังไม่พบตัวอย่างมากเพียงพอสำหรับตรวจสอบว่ามุทราเหล่านี้ถูกใช้เป็นมุทราประจำพระอติตพุทธแต่ละองค์โดยมีแบบแผนตายตัว หรือใช้เฉพาะแห่ง จึงเป็นประเด็นที่ผู้สนใจอาจศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต.

อนึ่ง การสร้างพระอติตพุทธด้วยมูทราที่แตกต่างกันนี้มีปรากฏอยู่ก่อนในศิลปะฝ่ายมหายานโดยเฉพาะศิลปะทิเบต²¹ แต่สำหรับกรณีพม่าตั้งแต่ศิลปะพุกามพบว่าพระพุทธรูปประทับนั่งมีแบบแผนหลักคือแสดงภูมิสปรศมูทราหรือมารวิชัย ดังนั้นการสร้างพระอติตพุทธด้วยมูทราหรือปางที่หลากหลายในศิลปะพม่าช่วงสมัยเอกราชจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทางศิลปกรรมที่ร่วมสมัยกันกับกรณีการสร้างพระพุทธรูปประจำวันด้วยดั่งกรณีวัดชแวงต่อเมียดที่นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้ และคงให้อิทธิพลทางศิลปกรรมต่อกันในทางใดทางหนึ่ง

ภาพที่ 11 มหาวิชัยเจดีย์ และภาพจากมูมบนแสดงทางเข้า 5 ด้าน

²¹ โปรดดูมูทราของพระอติตพุทธในศิลปะทิเบตเพิ่มเติมใน (Indrawooth 2000: 85, 102).

ภาพที่ 12 (ลำดับจากซ้ายไปขวาที่ละแถว) พระอดีตพุทธในมหาวิทยาลัยเจดีย์
ได้แก่ ทิปังกร วิปัสสี ลีชี เวสสกุ กกุสันโธ โกนาคมน์ กัสสปะ และโคตมะ

การผสมผสานแนวคิดและศิลปะของพม่า - ไทยในศิลปกรรม ร่วมสมัย: ตัวอย่างจากวัดในสมุทรสาคร

กรณีพระพุทธรูปประจำเทวสถานพเคราะห์ - ประจำวัน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอ
กรณีศึกษา “ในประเทศพม่า” นั้น แม้สามารถสันนิษฐานถึงความเกี่ยวข้องกับ
แบบอย่างในศิลปะไทยได้จากการวิเคราะห์แบบอย่างที่เราหลายอยู่ก่อนและหลัง ทั้ง
ยังพบว่าศิลปะพม่าอาจรับอิทธิพลจากศิลปะไทยเพียงด้าน “แนวคิด” ในการแสดง
ปางที่แตกต่างกันของพระพุทธรูปประเภทนี้ แต่ไม่ได้รับอิทธิพลด้าน “รูปแบบ” ของ
ปางอย่างไทย

ทว่าในอีกกรณีหนึ่ง คือ กรณีวัด “ในประเทศไทย” ที่ได้รับการทำนุบำรุงในสมัยปัจจุบันโดยชาวพม่า ดังตัวอย่างในที่นี้คือในจังหวัดสมุทรสาคร (ซึ่งกลุ่มที่มีบทบาทมากที่สุดน่าจะเป็นกลุ่มแรงงานข้ามชาติ) **สามารถพบการสร้างพระพุทธรูปประจำวันที่ผสมผสานศิลปะพม่า - ไทย** โดยแสดงถึงการรับอิทธิพลจากศิลปะไทยทั้งด้านแนวคิด (ในการแสดงปางที่แตกต่างกัน) และรูปแบบ (คือการนำรูปแบบปางในศิลปะไทยไปใช้กับพระพุทธรูปพม่า บ้างใช้พระพุทธรูปศิลปะไทยโดยมีศิลปกรรมแวดล้อมอย่างพม่า) ดังจะนำเสนอตัวอย่างในกรณีวัดน้อยนางหงษ์ และวัดศิริมงคล อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร²²

วัดน้อยนางหงษ์ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสาคร²³ มีการสร้างพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวันโดยรูปแบบโดยทั่วไปของพระพุทธรูปเป็นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปศิลปะพม่าสมัยเอกราชในกลุ่มที่ได้อิทธิพลศิลปะคันธาระจากอินเดียไปผสมผสาน²⁴ และผสมผสานกับรูปแบบทางศิลปะไทยด้วยการเลือก “แสดงปางตามศิลปะไทย” (ภาพที่ 13 - 16)

²² งานศึกษานี้ได้สำรวจพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะมณฑลที่พบในประเทศไทยโดยมีพื้นที่ศึกษาทุกภาค พบว่าการสร้างพระพุทธรูปประจำวันโดยผสมผสานศิลปะพม่า - ไทย เพิ่งแพร่หลายในสมัยปัจจุบัน ในที่นี้ จึงนำเสนอตัวอย่างศิลปกรรมที่พบการผสมผสานเด่นชัดที่สุดในพื้นที่ดังกล่าว โปรดดูรายละเอียดพระพุทธรูปในพื้นที่อื่น ๆ ในวิทยานิพนธ์ฉบับสมบูรณ์.

²³ เป็นวัดไทยมาแต่เดิม ปัจจุบันนอกจากชาวไทยแล้วชาวพม่าที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ใกล้เคียงยังมีบทบาทร่วมกันในการทำนุบำรุง ดังเจดีย์สำคัญในวัดที่สร้างด้วยศิลปกรรมอย่างพม่า - มอญ มีป้ายระบุว่าสร้างใน พ.ศ. 2548 - 2549 โดยผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างคือแรงงานจากประเทศพม่าที่เข้ามาทำงานในไทย และมีการนิมนต์ภิกษุจากพม่ามาทำพิธีด้วย ด้วยเหตุนี้พระพุทธรูปที่ผสมศิลปะพม่า - ไทย ที่เป็นอย่างในบทความนี้จึงสันนิษฐานได้ว่าผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างคือกลุ่มชาวพม่า (ในที่นี้หมายถึงประเทศพม่า มิใช่เฉพาะชาติพันธุ์พม่า) และคงสร้างขึ้นในเวลาใกล้เคียงกับเจดีย์สำคัญในวัด.

²⁴ เช่น พระเศียรไม่มีรัศมี พระศกอาจพบเป็นลอนม้วนกลมเลียนแบบเส้นผมหยักศก ซึ่งศิลปะพม่าอาจดัดแปลงเป็นเม็ดพระศกกลม มักมีอุณาโลม ฯลฯ ประเด็นเกี่ยวกับศิลปะพม่าสมัยเอกราชที่ได้อิทธิพลจากศิลปะอินเดียนี้เป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งซึ่งอยู่นอกเหนือจากประเด็นหลักของบทความนี้ ผู้วิจัยจึงขอระบุนัยสำคัญแต่เพียงสังเขป.

ถึงกระนั้นกลับพบว่ามี การสร้างพระพุทธรูปกลุ่มนี้เพียง 8 องค์ ไม่ใช่ 9 องค์ ตามแบบแผน ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเกิดจากการที่พระพุทธรูปในศิลปะพม่ามักประทับ ขัดสมาธิเพชรเป็นแบบแผนหลักอยู่แล้ว ต่างจากศิลปะไทยที่ประทับขัดสมาธิราบเป็น แบบแผนหลัก ดังนั้นในกรณีนี้ผู้สร้างจึงอาจพิจารณาใช้พระพุทธรูปปางสมาธิที่ ประทับขัดสมาธิเพชรเป็นพระพุทธรูปประจำวันร่วมกันทั้งวันพฤหัสบดีและวันพระ เกตุ

ส่วนกรณีวัดศิริมงคล²⁵ แม้มีการสร้างพระพุทธรูปด้วยศิลปะและปางอย่าง ศิลปะไทย²⁶ โดยแสดงปางแตกต่างกันจำนวน 8 องค์²⁷ ตามคติเรื่องพระพุทธรูป ประจำเทวดานพเคราะห์หรือพระพุทธรูปประจำวัน ทว่าพระพุทธรูปกลุ่มดังกล่าวมี ลักษณะผสมผสานกับศิลปะอย่างที่ยินยมในพม่า คือ ใช้วัสดุหินอ่อนซึ่งเป็นวัสดุที่ แพร่หลายในพม่าเนื่องด้วยมีเหมืองหินอ่อนที่สำคัญอยู่ที่เมืองมัตตะหย่า²⁸

พระพุทธรูปที่วัดศิริมงคลนี้ควรสันนิษฐานว่าสั่งแกะโดยช่างพม่า ทั้งสอดคล้อง กับเทคนิคในการตกแต่งที่ยินยมในศิลปะพม่าช่วงสมัยเอกราช เช่น ตัดเส้นด้วยสีทอง หรือเงินและทำฐานบัวที่กลีบบัวมีขนาดใหญ่ ดังตัวอย่างพระพุทธรูปศิลปะพม่าในวัด เดียวกันนี้ และยังมีศิลปกรรมแวดล้อมอย่างพม่าเช่นทิวคายนีประจำพระพุทธรูปแต่ ละองค์ที่ทรงเครื่องอย่างพม่าและฐานมีสัตว์สัญลักษณ์ประจำนพเคราะห์หรือวัน

²⁵ เป็นวัดที่สัมพันธ์กับชุมชนชาวจีนและมอญที่มาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ดังที่สามารถพบป้ายข้อความ ในวัดซึ่งใช้ภาษามอญ แต่ปัจจุบันคงได้รับการทำนุบำรุงโดยแรงงานจากประเทศพม่าซึ่งมี หลากหลายชาติพันธุ์.

²⁶ ทราบได้จากลักษณะสำคัญ เช่น พระเศียรมีรัศมีเปลว เม็ดพระศกแหลม จีวรเรียบไม่แสดงริ้ว สันหาญยาวจรดพระนาภีปลายสันหาญแยกเป็นเชี้ยวตะขาบ เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏอยู่ ก่อนในศิลปะสุโขทัยแล้วส่งอิทธิพลให้ศิลปะไทยสมัยต่อ ๆ มารวมทั้งศิลปะรัตนโกสินทร์ด้วย.

²⁷ ขาด 1 องค์ คือพระพุทธรูปปางสมาธิขัดสมาธิเพชร ซึ่งประจำวันพระเกตุหรือกรณีที่ไม่ทราบวัน เกิด อาจเป็นไปได้ว่าปัจจุบันมีผู้นิยมน้อยเพราะมักทราบวันที่ตนเองเกิด.

²⁸ อยู่ถัดขึ้นไปทางทิศเหนือของเมืองมณฑลลาว 50 กิโลเมตร เหมืองหินอ่อนดังกล่าวได้รับการระบุ ถึงในบันทึกของชาวต่างชาติที่เดินทางมาพม่า เช่น Henry Yule ซึ่งเดินทางมาพม่าในต้นรัชสมัย พระเจ้ามินดงแห่งราชวงศ์คองบอง และได้ไปดูการตัดหินอ่อนจากเหมืองดังกล่าวและกล่าวถึง การนำไปใช้แกะสลัก โปรดดูเพิ่มเติมใน (Yule 1968: 175 - 176).

กรณีพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน ดังตัวอย่างที่จังหวัดสมุทรสาครจึงเป็นปรากฏการณ์ทางศิลปะที่แสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายถ่ายเทแนวคิดและรูปแบบ รวมทั้งแสดงถึงความใกล้ชิดของผู้คนทั้งสองประเทศผ่านศิลปกรรมอันเกี่ยวเนื่องด้วยคติดังกล่าว ซึ่งไม่เพียงแบบอย่างของพระพุทธรูปในศิลปะไทยได้ให้อิทธิพลแก่การสร้างพระพุทธรูปศิลปะพม่าในประเทศพม่า แต่ในท้ายที่สุดช่างพม่ายังนำแนวคิดที่สัมพันธ์กับคติดังกล่าวมาสร้างศิลปกรรมในประเทศไทยด้วย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ผสมผสานศิลปะทั้งสองชาติจนเกิดความแตกต่างจากพระพุทธรูปในประเทศพม่าดังที่นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้ด้วย

ภาพที่ 13 พระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน
ประดิษฐานที่วัดน้อยนางหงษ์

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปประจำวันอาทิตย์ และจันทร์ (ตามลำดับ)
ประดิษฐานที่วัดน้อยนางหงษ์

ภาพที่ 15 พระพุทธรูปประจำวันอังคาร
ประดิษฐานที่วัดน้อยนางหงษ์

ภาพที่ 16 พระพุทธรูปประจำวันเสาร์ และพุทกลางคั่นหรือวันราหู (ตามลำดับ)
ประดิษฐานที่วัดน้อยนางหงษ์

ภาพที่ 17 ตัวอย่างพระพุทธรูปพม่าสมัยเอกราช (งานนำเข้าจากพม่า)
ประดิษฐานที่วัดศรีมงคล

ภาพที่ 18 พระพุทธรูปประจำวันอาทิตย์ จันทร์ และอังคาร (ตามลำดับ)
ประดิษฐานที่วัดศิริมงคล

ภาพที่ 19 พระพุทธรูปประจำวันพุธ วันพุธกลางคืน (ราหู)
และวันพฤหัสบดี (ตามลำดับ) ประดิษฐานที่วัดศรีมงคล

ภาพที่ 20 พระพุทธรูปประจำวันศุกร์ และวันเสาร์ (ตามลำดับ)
ประดิษฐานที่วัดศิริมงคล

บทสรุป

แม้ว่าทั้งไทยและพม่าจะรู้จักคติบูชาเทวดานพเคราะห์ที่อยู่แต่เดิม แต่การริเริ่มนำพระพุทธรูปมาผนวกโดยประดิษฐานร่วมกับคติดังกล่าวกลายเป็น “พระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน” มีปรากฏในไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 พร้อมทั้งมีการประดิษฐ์ปางหรือมุทราที่แตกต่างกันให้กับพระพุทธรูปกลุ่มนี้ด้วย

ในขณะที่ศิลปะพม่าแม้สันนิษฐานได้ว่าเริ่มปรากฏการผนวกพระพุทธรูปกับการบูชาเทวดานพเคราะห์อย่างน้อยตั้งแต่สมัยหลังมณฑลช่วงอาณาจักรมอญ²⁹ แต่การสร้างพระพุทธรูปแต่ละองค์ด้วยปางหรือมุทราที่แตกต่างกันนั้นเพิ่งพบความแพร่หลายในศิลปะพม่าสมัยเอกราช (พ.ศ. 2491 - ปัจจุบัน) ดังพบตัวอย่างได้ในศาสนสถานสำคัญบางแห่งในย่างกุ้งที่สร้างขึ้นในระยนี้ เช่น วัดชเวตอเมียด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานถึงความเป็นไปได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับคติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวันที่แพร่หลายในศิลปะพม่าสมัยเอกราช คงได้อิทธิพลจากศิลปะไทย (ซึ่งพบหลักฐานแพร่หลายอยู่ก่อน) ใน 2 ประเด็นสำคัญ คือ การผนวกพระพุทธรูปเข้ากับคติการบูชาเทวดานพเคราะห์ และการประดิษฐ์ปางหรือมุทราที่หลากหลายสำหรับใช้จำแนกพระพุทธรูปแต่ละองค์ ทั้งนี้แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปที่มีปางหรือมุทราที่แตกต่างกันในศิลปะพม่าระยะดังกล่าวยังแพร่สู่พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามคติอื่น ๆ ดังที่งานศึกษานี้ได้ยกตัวอย่างพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามคติพระอิตตปุตฺต เช่นพระพุทธรูปที่มหาวิทยาลัยเจดีย์ เมืองย่างกุ้ง เป็นต้น

นอกจากนี้ งานศึกษานี้ได้นำเสนอกรณีเปรียบเทียบ คือ พระพุทธรูปที่สัมพันธ์กับคติพระพุทธรูปประจำเทวดานพเคราะห์ - ประจำวัน ที่สร้างโดยช่างพม่าในไทย (พื้นที่สมุทรสาคร) ซึ่งแตกต่างไปจากกรณีที่พบในประเทศพม่า แสดงให้เห็นถึงลักษณะงานร่วมสมัยในท้องถิ่นที่เกิดจากการผสมผสานรูปแบบและแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปศิลปะไทยและพม่าเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน

²⁹ ดังพบตัวอย่างที่วัดป่าฝาง จังหวัดลำปาง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่าในระยะดังกล่าว.

งานศึกษานี้ จึงน่าจะมีประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปกรรมในประเทศเพื่อนบ้านในแงุ่มที่สัมพันธ์กับศิลปะไทย โดยเฉพาะศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาร่วมสมัยหรือใกล้เคียงปัจจุบันซึ่งยังมีงานศึกษาลักษณะนี้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับงานศึกษาศิลปกรรมในอดีต

References

- Archaeology, National Museum and Library Department. (2011). *Pictorial Guide to Bagan*. Nay Pyi Taw: Ministry of Culture.
- Brief History on and Facts about the Thiri Mangalar Kabar Aye Zedi (World Peace Pagoda)* [pamphlet]. n.d. N.P.: n.p.
- Buribhand, B., Luang., Coedès, G. & Anujareethera, Phra. (1973). *พระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย ตำนานพระพิมพ์และพระพุทธรูปประจำชีวิต* [Buddha Images in Various Periods in Thailand, Legends of Votive Tablets and Life Buddha images]. Bangkok: The Fine Arts Department.
- Chobsilprakob, P. (2014). *เทวดานพเคราะห์ - พระพุทธรูปประจำวัน: ภาพสะท้อนคติความเชื่อ พิธีกรรมในสังคมไทย* [NAVAGRAHA AND BUDDHA IMAGES IN ASSOCIATION WITH DAY: REFLECTION OF BELIEF AND RITUAL IN THAI SOCIETY]. (Master's thesis, Silpakorn University).
- Damrong Rajanubhab, Prince. (2002). *เที่ยวเมืองพม่า* [Journey through Burma in 1936]. Bangkok: Foundation.
- Indrawooth, P. (2000) *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน* [Mahayana Buddha Images]. Bangkok: Silpakorn University.
- Klier, P. (n.d.). *The National Archives, UK*. Retrieved July 15, 2022, from <https://www.flickr.com/photos/nationalarchives/>.
- Maung Tin Aung & Sumitra, P. (translate). (2008). *A History of Burma*. Bangkok: Toyota Thailand.
- Piriyasanguanpong, S. (2014). *พระมหาชัยมุนีและเจดีย์สำคัญในพม่า* [Maha Myat Muni and the Important Pagodas in Myanmar]. Bangkok: Museum Press.
- Seekins, D.M. (2011). *State and Society in Modern Rangoon*. New York: Routledge.

- Sukhasvasti, S., M.R. (1992). *พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง* [Buddha Images in the Grand Palace]. Bangkok: Royal Office.
- Thamrungraeng, R. (2010). *พระพุทธปฏิมาสยาม* [Siam Buddha Images]. Bangkok: Museum Press.
- Tingsanchali, C. (2011). *พระพุทธรูปศิลปะอินเดีย* [Buddha Images in Indian Art]. Bangkok: Muangboran Press.
- Weerashipsuk, P. (2022). *Member of the International Astrological Association*. N.P.: n.p.
- Wingwon, S. (2007). *ตำราพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตามพระมติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส* [Buddha Images in Various Gestures According to the Consideration of Somdej Phra Maha Samana Chao Krom Phra Paramanuchitchinorot]. Bangkok: Wat Pha Chetupon Monastery Congregation.
- Yule, H. (1968). *A Narrative of the mission to the court of Ava in 1855*. London: Oxford University Press.